

Александар Крстић
Историјски институт
Кнез Михаилова 36/II, Београд, Србија
aleksandar.krstic@iib.ac.rs

ДВА СВЕДОЧАНСТВА О АВГУСТИНСКОМ МАНАСТИРУ У ЕРДШОМЉУ (ВРШЦУ) ИЗ XIV И XV ВЕКА

Апстракт: У раду се саопштавају подаци једног документа Чанадског каптола из 1406. године, који у себи садржи и препис акта истог каптола из 1342. године. Из ових докумената се види да је у насељу Ер(д)шомљо, данашњем Вршцу, у XIV и почетком XV века постојао августински манастир Светог Јована Крститеља. Постојање манастира августинског реда у овом средњовековном трговишту у данашњем јужном Банату до сада није било познато у историографији. Вести из поменутих докумената сагледани су у светлу других података о црквеним институцијама у Ер(д)шомљу у средњем веку.

Кључне речи: Ер(д)шомљо, Вршац, августинци, доминиканци, манастир, средњи век

О прошлости средњовековног насеља Ер(д)шомљо,¹ данашњег Вршца у јужном Банату, и његовим црквеним установама писано је у више наврата у савременој мађарској, румунској и српској историографији.² Међутим, колико је нама познато, постојање августинског

¹ У изворима из XIII и XIV века наводи се као *Érdsomlyó*, а од XV века преовлађује облик *Érsomlyó*. За етимологију назива видети напомену 12.

² Најновија монографија о средњовековној историји Вршца, где је дат и преглед ранијих истраживања и наведена релевантна литература: А. Крстић, *Између брега и рита: Ер(д)шомљо – Вршац у средњем веку*, Београд 2019 [А. KRSTIĆ, *Između brega i rita: Er(d)šomljo – Vršac u srednjem veku*, Beograd 2019]. Од ранијих историографских дела која се баве црквеним установама у Ершомљу издвајамо: GY. GYÖRFFY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* (даље: *Történeti földrajz*), III, Budapest 1987, 473–476, 493–494; L. KOSZTA, *Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban*, in: *A középkori Dél-Alföld és*

манастира Светог Јована Крститеља у овом трговишту подно истоимене тврђаве на Вршачком брегу до недавно није било регистровано у историјској науци.³ Један документ које је издао Чанадски каптол 1406. године, и који садржи препис кратке исправе исте црквене уставне с улогом места јавне вере из 1342. године,⁴ једини – за сада – сведочи о постојању овог манастира. Поменута исправа, која бележи једну скромну даровницу у корист наведеног манастира, чува се у Надбискупском архиву у Острогону у Мађарској.⁵ Будући да се ради о изолованом документу штурог садржаја, овај извор нужно отвара више питања него што даје одговора. Ипак, и такав какав је, он допуњује наша знања о средњовековној прошлости Вршца, али и о делатности августинаца на простору Баната у средњем веку, откривајући један до сада непознати манастир Реда светог Августина у Подунављу. Због тога смо сматрали корисним за будућа истраживања да објавимо критичко издање овог документа.⁶

Најранији писани помен насеља Ердшомљо потиче из 1227. године, из времена када је калочки надбискуп Угрин Чак заменио овај наследни породични посед са угарским краљем Андријом II (1205–1235) за град Пожегу у Славонији.⁷ Ердшомљо је остао део

Szer, ed. T. KOLLÁR, Szeged 2000, 55–70, p. 64; D. ȚEICU, *Die ekklesiastische Geografie des mittelalterlichen Banats*, București 2007, 27, 148–149; Z. ČEMERE, *Srednjovekovni manastiri Banata i Pomorišja*, Kikinda, 2008, 64–65, 68, 89, 94, 140.

³ Податке о августинском манастиру у Ердшомљу који проистичу из исправе Чанадског каптола из 1342. и 1406. године саопштили смо у монографији: А. КРСТИЋ, *Између брега и пута*, 75–76, 113, 154.

⁴ О столном каптолу у Чанаду на Моришу и његовој улози у својству места јавне вере (*locus credibilis*) током средњег века видети: К. JUHÁSZ, *A csanádi székeskáptalan a középkorban (1030–1552)*, Mako 1941.

⁵ Prímási Levéltár, Esztergom, Esztergomi Székesfőkáptalan Magánlevéltára, Acta radicalia 73 C. 30. Црно-бели снимак исправе чува се у Мађарском националном архиву у Будимпешти (Magyar nemzeti levéltar országos levéltara) у серији Diplomataikai fényképgyűjtemény (MNL-OL, DF) 238364. Снимак је приступачан на: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/96952/>. Наше издање приређено је према овом снимку.

⁶ Крајак мађарски регест исправе из 1342. године објављен је 2007. године у 26. тому новог *Дипломатара Анжујског доба*: F. PITI, *Anjou-kori oklevéltár*, XXVI (1342), Budapest–Szeged 2007, 64, nr 30. С друге стране, документ Чанадског каптола из 1406. није забележен у *Дипломатару Жигмундовога доба*: E. MÁLYUSZ, *Zsigmond-kori oklevéltár*, II/1 (1400–1406), Budapest 1958.

⁷ T. SMÍČIKLAS, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, III, Zagreb 1905, 264; I. SZENTPÉTERY, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke (Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica)*, I/1 (1001–1270), Budapest 1923, 140; А. КРСТИЋ, *Између брега и пута*, 40–42.

краљевског домена кроз читав XIII и XIV век. Сматра се да је још пре монголске најезде (1241–1242) заслугом краља Андрије II у Ердшомљу подигнут доминикански манастир.⁸ Према житију светог Доминика с краја XIII столећа, манастир у „области“ *Sumlu* врло је поштован међу локалним становништвом због својих реликвија, те је био и познато место ходочашћа.⁹ Овај манастир основан је у малом, недовољно урбанизованом месту близу границе, што је било у супротности са праксом да се доминиканци насељавају преваходно у великим градским центрима. По свему судећи, манастир је првенствено требало да има мисионарску улогу према некатоличком становништву унутар и изван угарских граница, на суседним територијама на које је претендовала угарска круна.¹⁰ Овај манастир преживео је инвазију Монгола и помиње се у попису доминиканских манастира у Угарској, који је 1303. године сачинио Бернар Ги (Бернардо Гвидонис).¹¹

⁸ L. KOSZTA, *Dél-Magyarország egyházi topográfiája*, 64; Z. ČEMERE, *Srednjovekovni manastiri*, 64–65, 94, 140; А. КРСТИЋ, *Између брега и пута*, 42–45.

⁹ Житије бележи већи број чуда (ускрснућа и исцељења) која су се догодила у манастиру или околини због молитава упућених светом Доминику. Верници су се заветовали свецу да ће приступити „ad suas reliquias in Sumlu visitandas personaliter nudis pedibus“, што су и чинили: *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC*, III, collegit A. F. GOMBOS, Budapestini 1938, 2336–2338; GY. GYÖRFFY, *Történeti földrajz*, III, 493; D. ҒЕИСУ, *Die ekklesiastische Geografie*, 148–149. Није јасно шта овде тачно треба подразумевати под реликвијама, пошто се мошти светог Доминика од времена његове смрти (1221) чувају у Болоњи. У катедрали Светог Доминика за њих је израђен раскошан саркофаг 1267. године, док се глава свеца чува у украшеном реликвијару: V. ALCE, *The Basilica of Saint-Dominic in Bologna*, Bologna 1997.

¹⁰ L. KOSZTA, *Dél-Magyarország egyházi topográfiája*, 63–66; Z. ČEMERE, *Srednjovekovni manastiri*, 61–65. Видети и: P. ENGEL, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*, London–New York 2001, 95–96; П. РОКАИ, З. ЂЕРЕ, Т. ПАЛ, А. КАСАШ, *Историја Мађара*, Београд 2002 [P. ROKAI, Z. ĐERE, T. PAL, A. KASAŠ, *Istoriја Mađara*, Beograd 2002], 71; Б. СТОЈКОВСКИ, Августинци и доминиканци у средњовековном Срему, у: *Средњовековна насеља на тлу Војводине, историјски догађаји и процеси*, ур. Ђ. ХАРДИ, Сремска Митровица 2013 [B. STOJKOVSKI, Avgustinci i dominikanci u srednjovekovnom Sremu, in: *Srednjovekovna naselja na tlu Vojvodine, istorijski događaji i procesi*, ed. Ђ. HARDI, Sremska Mitrovica 2013], 156–158.

¹¹ N. PFEIFFER, *Die Ungarische Dominikanerordenprovinz von ihrer Gründung bis zur Tatarenverwüstung 1241–1242*, Zürich 1913, 39, 150; GY. GYÖRFFY, *Történeti földrajz*, III, 493–494; Z. ČEMERE, *Srednjovekovni manastiri*, 67–68; D. ҒЕИСУ, *Die ekklesiastische Geografie*, 148.

У ретким, сада познатим изворима о овом доминиканском манастиру име области, односно насеља у коме се он налазио бележи се у облику *Sumlu* и *Simulu*, што је варијанта топонима Шомљо (*Somlyó*). У савременој историографији неподељено је прихваћено да се ради о Ердшомљу, дакле Вршцу, а не о насељу Мезешомљо (*Mezősomlyó*)¹² – Шемљугу, код садашњих места Шемлаку Маре и Гатаја у румунском Банату северно од Вршца.¹³ Иначе, у трговишту Мезешомљо, које је током средњег века било веће и развијеније насеље од Вршца, постојало је више црквених објеката и установа. Краљ Бела IV (1235–1270) основао је у Мезешомљу августински манастир посвећен светом мученику Томи Бекету. Још половином XII века у овом насељу се налазила црква Светог краља Стефана, код које су средином XIV века одржаване скупштине племства Крашовске жупаније. У другој половини XIII столећа у Мезешомљу, на речним острвима на Брзави постојале су црква Светог Спаса и капела Блажене Девике Марије. У првој половини XV века забележена је и парохијска црква Светог Мартина.¹⁴

Сматра се да је у деценијама након монголске најезде подигнута и камена тврђава у Ердшомљу, односно замак на данашњем Вршачком брегу. Ипак, први сигуран и недвосмислен помен кастелана – заповедника краљевске тврђаве Ердшомљо потиче из 1323. године. То јасно и несумњиво доказује да је вршачка тврђава била изграђена пре тога.¹⁵ Иако се Ердшомљо налазио на важном путном правцу који је повезивао Темишвар са Подунављем, те је стога било трг (*forum*) још у првој трећини XIV века, насеље се није брзо развијало као привредни и урбани центар. Као парохијско место, Ердшомљо је 1334. године убележен у попису папске десетине, која је у

¹² *Somlyó* је мађарски ороним, односно назив за (огољени) врх, планину, брег. Насеља *Érdsomlyó* („Шумовити“ или „Горски Шомљо“) и *Mezősomlyó* („Пољски Шомљо“) добила су своја имена према природним карактеристикама рељефа. О топонимима Ердшомљо и Мезешомљо видети: А. КРСТИЋ, *Између брега и рума*, 11–13, с одговарајућом литературом.

¹³ GY. GYÖRFFY, *Történeti földrajz*, III, 493–494; L. KOSZTA, *Dél-Magyarország egyházi topográfiája*, 64; D. ҒЕИСУ, *Die ekklesiastische Geografie*, 27, 148–149; Z. SEMERE, *Srednjovekovni manastiri*, 64–65, 67–68, 94, 140; А. КРСТИЋ, *Између брега и рума*, 42–45, 75–76.

¹⁴ GY. GYÖRFFY, *Történeti földrajz*, III, 493–494; D. ҒЕИСУ, *Die ekklesiastische Geografie*, 29, 123; 217–218.

¹⁵ L. BLAZOVICH – L. GÉCZI, *Anjou-kori oklevéltár*, VII, Budapest – Szeged 1991, 326, nr 712; А. КРСТИЋ, *Између брега и рума*, 56–58, и даље.

Угарском краљевству скупљана од 1332. до 1337. године.¹⁶ Парохијска црква била је посвећена Богородици, како се види из једне папске исправе настале 1429. године (*ecclesia B. Marie de Ersomellia, Senad diocesis*).¹⁷ Вршачки парох Михаило је 1334. године скупљачима папске десетине предао свега 12 банских динара, што је била доста скромна сума за парохије у Чанадској бискупији.¹⁸

Међутим, из поменутог акта Чанадског каптола од 24. јануара 1342. године сазнајемо да је у Ердомљу у то време постојао августински манастир Светог Јована Крститеља. Наиме, тада је племић Гал од Омора,¹⁹ зарад спаса своје и душа својих родитеља, пред Чанадским каптолом учинио даровницу у своје и у име свог потомства, одређујући да се сваке године на празник светог апостола Томе, 21. децембра, из његовог млина у Гатаји даје десет кабала брашна, као и једно свињче *fratribus sancti Augustini in claustro sancti Johannis Baptistae in Erdsomlyo residentibus*.²⁰ Исправа је сачувана у трансумпту, у

¹⁶ *Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria 1281–1375*, Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, I–1, Budapestini 1887, 153; Т. ОРТВАУ, *Magyarország Egyházi földleirása a XIV század elején. A pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve*, Budapest 1891, 488–489; А. КРСТИЋ, *Између брега и пута*, 74–77.

¹⁷ Гргур, син Домиников, аколит (припадник нижег свештеничког реда) и вратар парохијске цркве Блажене Марије у Ердомљу у Чанадској дијецези, поднео је молбу за примање сакраманта светих редова, што му је папска курија одобрила 30. априла 1429. године, уколико је достојан: Р. LUKSICS, *XV. századi pápák oklevelei*, I, Budapest 1931, 237; Р. ROKAI, *Dodela duhovnih milosti i crkvenih „beneficija“ licima i ustanovama u naseljima sa tla Vojvodine i Srbije u vreme pontifikata Martina V (1415–1431)*, у: *Средњовековна насеља на тлу Војводине, историјски догађаји и процеси*, ур. Ђ. ХАРДИ, Сремска Митровица 2013 [*Srednjovekovna naselja na tlu Vojvodine, istorijski događaji i procesi*, ed. Ђ. HARDI, Sremska Mitrovica 2013], 143–144; D. ЋЕЦИ, *Die ekklesiastische Geografie*, 261.

¹⁸ *Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria 1281–1375*, 153; Т. ОРТВАУ, *Magyarország Egyházi földleirása*, 488–489; А. КРСТИЋ, *Између брега и пута*, 76–77.

¹⁹ Гал од Омора, син Николе, био је племић из Крашовске жупаније, који се у дипломатичким изворима јавља од 1317. до 1342. године. Племићки наслов носио је по свом поседу Омор, данас Ровиница Маре у румунском Банату, североисточно од Денте. Припадао је оном делу угарског племства који се истакао у служби новог владара Карла I Роберта Анжујског (1301–1342). Био је специјални краљевски нотар (1317–1329) и кастелан краљевске тврђаве Угроц (Ухровец) у Тренчинској жупанији у данашњој Словачкој: Р. ENGEL, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, Budapest 1996, I, 450, 470; II, 177, где су наведени и одговарајући извори о овом властелину.

²⁰ MNL-OL, DF 238364; F. PITI, *Anjou-kori oklevéltár*, XXVI (1342), Budapest – Szeged 2007, 64, nr 30.

другом акту истог каптола од 4. јула 1406. године. Тада је на захтев Стефана, приора августинског манастира Светог Јована Крститеља у Ердшомљу, Чанадски каптол издао препис поменутог документа из 1342. године у облику своје привилегије.²¹

Будући да су, за сада, ово једини познати подаци о манастиру Светог Јована у Ердшомљу, није јасно да ли се ради о новом, до сада непознатом обитавалишту августинских фратара које је можда подигнуто у овом месту током прве половине XIV века, или је у питању ранији доминикански манастир који су преузели августинци. Индикативно је да о доминиканском манастиру у Ердшомљу нема података након поменутог пописа Бернара Гија с почетка XIV столећа. С друге стране, августинци, који су 1256. године такође постали просјачки ред, држали су и током прве половине XIV века свој манастир у Мезешомљу.²² У недостатку друге изворне грађе може се само нагађати да ли је оснивање манастира Светог Јована Крститеља у Ердшомљу (или његово преузимање) резултат делатности августинских фратара из педесетак километара удаљеног Мезешомља, или из неког другог центра. Индикативно је да је насеље Гатаја, где се на реци Брзави налазио млин дародавца Гала од Омора, лежало у непосредној близини Мезешомља (Шемљуга), а не Ердшомља (Вршца). Пошто се и у документу из 1342. и у оном из 1406. године изричито наводи да је манастир Светог Јована у Ердшомљу, не може се сумњати да се ради о грешци, односно о мешању два насеља сличног имена. Можда је побожни Гал своје брашно из гатајског млина даровао удаљенијем, а не суседном августинском манастиру управо због тога што су две поменуте монашке обитељи биле у некој међусобној вези.²³ У сваком случају, августински манастир Светог Јована

²¹ MNL-OL, DF 238364.

²² Краљ Карло Роберт је 1330. године потврдио раније (можда кривотворене) повеље краљева Стефана V и Ладислава IV издате августинском манастиру Светог мученика Томе у Мезешомљу: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*, I, ed. F. KNAUZ, Strigonii 1874, 582–583; II, 1882, 90; III, ed. L. C. DEDEK, Strigonii 1924, 162; I. SZENTPÉTERY, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, II/1, Budapest 1943, 103, nr 2076; GY. GYÖRFFY, *Történeti földrajz*, III, 493–494. Сматра се да је манастир вероватно страдао већ у време првих турских пустошећих упада на територију Баната крајем XIV века: L. KOSZTA, *Dél-Magyarország egyházi topográfija*, 61, 68; D. ҒEICU, *Die ekklesiastische Geografie*, 217; Z. ČEMERE, *Srednjovekovni manastiri*, 69–70, 94, 142.

²³ У Гатаји је средином XIV века основан и манастир павлинског реда: L. KOSZTA, *Dél-Magyarország egyházi topográfija*, 62; D. ҒEICU, *Die ekklesiastische Geografie*, 104; Z. ČEMERE, *Srednjovekovni manastiri*, 95, 102–103, 143.

Крститеља у Ердомљу био је активан и почетком XV столећа, када се на његовом челу налазио поменути приор Стефан. Каква је била каснија судбина ове монашке обитељи није познато, пошто о августином манастиру у Ер(д)шомљу нема сачуваних других података. Имајући у виду судбину већег броја католичких духовних средшта са територије јужне Угарске, може се претпоставити да су османски упади у крајеве јужног Баната током друге половине XV и првих деценија XVI века, праћени разарањем и депопулацијом, довели и до нестанка августиног манастира у Вршцу.²⁴

На основу археолошких налаза може се закључити да се средњовековно насеље Ер(д)шомљo, подграђе истоимене тврђаве, простирало на уздигнутом терену од северозападних и западних падина Вршачког брега испод тврђаве до обода Малог вршачког рита. На том простору, који је био насељен још од енеолита, археолошки су потврђени слојеви раносредњовековног насеља IX–X века, затим насеобине XII–XIII столећа, као и позносредњовековног насеља (XV – XVI век).²⁵ У средишњем делу овог простора, што вероватно одговара и средишту средњовековне насеобине, на локацији у Карпатској улици број 20, приликом копања темеља за кућу 1979. године откривени су зидови једне грађевине са апсидом, око које се налазило неколико гробова. Оправдано се претпоставља да се ради о сакралном објекту са некрополом, али није било могуће утврдити план и димензије ове цркве.²⁶ Она би се могла повезати с поменутом

²⁴ О османским пустошењима вршачког краја у другој половини XV и током прве половине XVI века и времену могућег првог, привременог освајања Вршца, које помиње Евлија Челебија, видети: А. Крстић, *Између брега и рита*, 115–127.

²⁵ Ф. МИЛЕКЕР, *Вршац у старини*, Милекерове свеске 2, Вршац 2009² [F. MILEKER, *Vršac u starini*, Milekerove sveske 2, Vršac 2009²], 186; М. АРАЛИСА, *Nalaz eneolitske kulture Salkuca IV u Vršcu*, *Rad Muzeja Vojvodine* [Rad Muzeja Vojvodine] 47/48 (2006) 29–39; исти, Два гроба касноантичког доба из Подвршанске улице у Вршцу, *Гласник Српског археолошког друштва* 18 (2002) [M. ARALICA, Dva groba kasnoantičkog doba iz Podvršanske ulice u Vršcu, *Glasnik Srpskog arheološkog društva* 18 (2002)] 183–198; исти, Парк болнице Др Славољуб Бакаловић, *Археолошки преглед н. с.* 4 (2006), Београд 2008, [M. ARALICA, Park bolnice Dr Slavoljub Bakalović, *Arheološki pregled n. s.* 4 (2006)] 112–114; А. Крстић, *Између брега и рита*, 77–79, 101–105. Захваљујем археологу Миодрагу Аралици, кустосу за антику и рани средњи век Градског музеја у Вршцу, што ми је љубазно ставио на увид још необјављену документацију о средњовековним налазима на поменутиим локалитетима.

²⁶ J. UZELAC – M. ARALICA, Note archéologique sur une église médiévale de Vârșeț, *Banatica* 17 (2005) 597–600.

парохијском црквом Свете Марије, а можда и са вршачким доминиканским и/или августинским манастиром. Први директор Вршачког музеја Феликс Милекер забележио је да су на падини под Брегом крајем XIX века пронађени капители са стубова и фрагменти осликаног малтера, што би упућивало на црквену грађевину.²⁷ Он је такође навео да су на локалитету *Манастириште* на потесу Физеш (сада Визош са јужне стране Вршачког брега), у XIX веку у једном винограду откривени трагови простране грађевине.²⁸ Топоним *Манастириште* могао би се везати за доминикански или августински, али и за православни манастир Виреш Свети Никола у Вршцу, који бележе османски дефтери из друге половине XVI века.²⁹ Постоји мишљење, засновано на префиксу *Viroş* (од *vörös* – мађ. црвен), да се овај последњи налазио на локалитету Црвенка, вероватно оном на падинама Вршачког брега, југоисточно од града.³⁰

Опис исправе и дипломатичка анализа

Колико се може закључити на основу црно-белог снимка исправе који нам је био приступачан, акт Чанадског каптола од 4. јула 1406. године написан је на пергаменту, готичким курзивом, тамним мастилом у 18 редова. Исправа је оверена висећим каптолским печатом који се на снимку на жалост не види, већ се може уочити само део врпце која је провучена кроз два прореза на доњем делу исправе. Пошто није доступан снимак полеђине документа, не може се рећи да ли се и какве белешке евентуално налазе на њој. Из садржаја овог акта сазнаје се да је несачувана исправа Чанадског каптола из 1342. године са спољне стране била оверена утиснутим каптолским печатом.

Обе каптолске исправе имају уобичајену и релативно једноставну структуру, са стандардним почетним и завршним одредбама.

²⁷ Ф. МИЛЕКЕР, *Вршац у старини*, 186.

²⁸ С. МИЛЕКЕР, *Повесница слободне краљеве вароши Вршца*, I, Панчево 1886 [S. MILEKER, *Povesnica slobodne kraljeve varoši Vršca* I, Pančevo 1886], 42.

²⁹ T. HALASI-KUN, Unidentified Medieval Settlements in Southeastern Hungary: Alba Ecclesia, Castrum Ér-Somlyó, Castrum Somlyó, and Maxond, in: *Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh*, ed. GY. KÁLDY-NAGY, Budapest 1976, 293–308, pp. 299–300; P. ENGEL, *A Temesvári és Moldovai szandzsák*, Szeged 1996, 147, 169.

³⁰ T. HALASI-KUN, *Unidentified Medieval Settlements*, 299–300, претпоставља да је манастир био на потесу Црвенка северно од Вршца, али је извесније да би га требало довести у везу с истоименим потесом на падинама Вршачког брега, југоисточно од града, јер је на суседном потесу Физеш (Визош) у XIX веку забележен топоним *Манастириште*: С. МИЛЕКЕР, *Повесница*, 42.

Документом из 1342. године, кроз форму изјаве пред каноничима, замењује се даровница коју би ауктор Гал од Омора издао дестинатару, тј. августинском манастиру у Ердшомљу. Формулар почиње кратком каптолском интитулацијом са промулгацијом, после чега се у експозитивном делу саопшавају разлози за издавања документа, односно побожна мотивација ауктора. Правни чин – обавеза годишњег давања брашна и једне свиње вршачком манастиру – саопштава се у диспозитивном делу. Завршне одредбе почињу короборацијом, која најављује оверу каптолским печатом. Ту се документ назива патентним писмом (отвореним листом), уз одредбу да ће на евентуални захтев вршачких фратара бити издат у облику привилегијалне повеље. На крају се налази датум, наведен према верском празнику у складу са угарским обичајима.

Исправа из 1406. године такође започиње каптолском интитулацијом, после које следи општа инскрипција са салутацијом. Потом долази промулгација са експозицијом, у којој се саопштава молба дестинатара да се изда препис патентног писма из 1342. године, чији садржај се потом доноси у целини. У диспозитивном делу се потврђује аутентичност исправе и саопштава одлука да се њен препис изда у облику привилегијалне повеље. Завршне одредбе такође почињу каптолском короборацијом, која најављује оверу висећим печатом, после чега следи запис о писару, датум и листа каноника Чанадског каптола у својству присутних сведока.

Текст исправе

Capitulum ecclesie Chanadiensis, omnibus Christi fidelibus, presentibus pariter et futuris, presentium noticiam habituris salutem in Domino sempiternam. [2] Ad universorum noticiam harum literarum nostrarum serie volumus pervenire, quod religiosus vir dominus frater Stephanus, ordinis Beati Augustini [3] prior claustris Beati Johannis de Erdsomlyo, coram nobis personaliter constituendo, exhibuit nobis quosdam literas tenoris infrascripti, [4] a tergo sigillo nostro consignatas, petens nos humili precum instancia, ut tenores earundem presentibus literis nostris inseri et transscribi facere digna[5]remur, quarum tenor talis est:

Capitulum ecclesie Chanadensis memorie commendantes, tenore presencium, significamus quibus expedit universis, [6] quod accedens ad nostram presenciam magister Gallus, nobilis de Umor, retulit et confessus est oraculo vive vocis quod ob remedium anime sue et [7] parentum suorum ob salutem de bonis a Deo sibi collatis talem ordinasset ac sanxit et ordinavit, coram nobis elemosinam porrigendam [8] quod ipse et sui successores

fratribus Sancti Augustini in claustro Sancti Johannis Baptiste in Erd-somlyo residentibus, in festo beati Thome [9] apostoli de molendino suo de Gathaaly decem cubulos tritici et unum porcum in qualibet anni curriculo seu in singulis annis dare [10] et administrare tenerentur, in cuius rei memoriam presentes literas nostras patentes, sigilli nostri munimine fecimus communiri, promittentes autem quod [11] si presentes demum per dictos fratres ad nos reportate fuerint, in formam privilegii nostri eisdem redigificiemus. Datum feria quarta proxima ante [12] dominicam Septuagesime, anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo secundo.

Nos igitur, petitionem dicti domini Stephani prioris iustam rationique consen[13]taneam fore cognoscentes, prefactas literas non rasas, non cancellatas, non viciatas nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vicio [14] et suspicione carentes, nil addendo nec minuendo de verbo ad verbum presentibus literis nostris privilegialibus inseri fecimus et transcribi, in cuius [15] rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras privilegiales emanari fecimus, pendentisque sigilli nostri munimine roborari. Datum per manus [16] discreti viri magistri Mathie lectoris, octo die festi beati regis Ladizlai, anno Domini millesimo quadringentesimo sexto, presentibus honorabilibus [17] et discretis viris, dominis Laurencio preposito, Petro cantore, Andrea custode, Petro Themesiensi, Briccio Oradiensi, Jacobo Ultramorusiensi, Nicolao [18] de Thorontali et altero Nicolao de Crassow archidiaconis, ceteribusque fratribus nostris in Dei ecclesia regi iugiter famulantibus sempiterno.

Превод

Каптол Чанадске свима у Христу вернима, како садашњима тако и будућима, који буду добили ово обавештење, поздрав у Господу занавек. Желимо збиља да до свих доспе обавештење о овој нашој исправи, да нам је побожни муж, господин фратар Стефан, приор манастира Светог Јована реда светог Августина у Ердшомљу, лично пред нас приступивши, донео једну нашу исправу доле наведеног садржаја, са спољне стране оверену нашим печатом, понизно нас с истрајношћу молећи да изволимо начинити препис садржаја овог нашег писма, који гласи:

Каптол Чанадске цркве, садржајем ове исправе остављамо сведочанство и дајемо на знање свима онима којих се то тиче, да је, код нас приступивши, магистар Гал, племић од Омора, известио и гласно и јасно изјавио како је за спас своје и душа својих родитеља од добра које му је Бог дао, пред нама изнету милост тако одредио и

А. Крстић, Два сведочанства о августинском манастиру у Ердшомљу

установио, да он лично и његови наследници имају братрима светог Августина који бораве у манастиру Светог Јована Крститеља у Ердшомљу из свог млина у Гатаји годишње давати и додељивати по десет кабала брашна и једно свињче на празник светог апостола Томе,³¹ дакле сваке године, о чему смо за сведочанство сачинили овај наш отворени лист, оверен нашим печатом, јамчећи пак да ћемо ову исправу редиговати у облику наше привилегије, ако нам је управо поменути братри буду донели натраг. Дано у среду пред недељу Седмдесетнице, лета Господњег хиљаду триста четрдест другог.³²

Стога, просудивши да је молба реченог господина приора Стефана праведна и образложена, будући да поменута исправа није остругана, преправљана ни искварена, нити у било ком делу сумњива, већ је сасвим без сваке погрешке и сумње, ми смо је овом нашом привилегијалном повељом преписали и пренели од речи до речи, без додавања или умањивања, о чему смо за трајно сведочанство и утврђивање сачинили ову нашу привилегијалну повељу и дали је оверити нашим висећим печатом. Дано руком разборитог мужа, магистра Матије лектора, осмог дана од празника светог краља Ладислава, лета Господњег хиљаду четиристо шестог,³³ у присуству часних и разборитих мужева, госпде Лаврентија препозита, Петра кантора, Андрије кустода, Петра тамешког, Брикција арадског, Јакова прекоморишког, Николе торонталског и другог Николе крашовског архиђаконa,³⁴ и друге наше браће која непрекидно служе краљу у Божијој цркви.

³¹ 21. децембра

³² 24. јануара 1342. године

³³ 4. јула 1406. године

³⁴ О архиђаконатима Чанадске бискупије видети: Т. ORTVAY, *Magyarország Egyházi földleirása*, 380–494; D. Țeicu, *Die ekklesiastische Geografie*, 17–22; Z. Čemere, *Srednjovekovni manastiri*, 34–35.

Aleksandar Krstić

**TWO TESTIMONIES ABOUT THE
AUGUSTINIAN MONASTERY IN ÉRDSOMLYÓ (VRŠAC)
FROM THE 14TH AND 15TH CENTURIES**

Summary

The paper presents the critical edition of a charter issued by the Chapter of Csanád in 1406, which contains the transcription of an act of the same chapter from 1342. The charter is now kept at the Primate Archives (Prímási Levéltár) in Esztergom. These documents show that an Augustinian monastery, dedicated to Saint John the Baptist, existed in Érdsonlyó in southern Hungary (today Vršac in Serbia) during the 14th and at the beginning of the 15th centuries. Until now, the existence of a monastery of the Augustinian order in this medieval market town has not been noticed in historiography. Information from the aforementioned documents was analyzed in the light of other data on church institutions in Ér(d)sonlyó in the Middle Ages.

Keywords: Ér(d)sonlyó, Vršac, the Augustinian order, the Dominican order, monastery, the Middle Ages.

Чланак примљен: 10. октобра 2018.
Чланак прихваћен: 4. септембра 2019.